

MŰHELY

**SZUBLIMÁLT SZEKUALITÁS NÉPDALOKBAN:
PSZICHOFONETIKAI VIZSGÁLAT***Lányi-Wolff Andrea*

„A szó ma is drágakő, amelynek »tüze« van, ha köznapi használatban sugárzása észrevétlen marad is. Akinek az ma is ősi erejével gazdag és sugallatos, az a nép és a költő.” (Hollós, 1929)

Hollós István (1872-1957) pszichoanalitikus, elsősorban orvos, pszichiáter volt, de érdeklődése és kapcsolatai a nyelvészet és az irodalom irányába is elkalauzolták. „Felemelkedés az ösztönnyelvtől az emberi beszédhez” című nyelvelméleti munkájának eredetisége figyelemre méltó, magát a nyelvet is az ösztönök szublimálásának tekintve, a pszichoszexuális fejlődés ösztön-stádiumainak fonetikai vetületét magyarázza (Hollós, 2002). A nyelv pszichoanalitikus felfogása, egy több kötetesnek tervezett mű bevezető része, németül íródott töredék, amelynek még pontos keletkezési ideje is bizonytalan, ám nem csak teljes és koherens, de ma is aktuális. Fónagy Iván a műről írott beszámolójában, magyarázva annak időszerűségét, utal arra, hogy a nyelvelméletben az utóbbi évtizedben az érdeklődés középpontjába kerül a nyelv „ikonicitása”, azaz a nyelvi kifejezésben rejlő tartalom (Fónagy, 2002).

Fónagy a nyelvi jelek ikonikus jellemzőit a tudattalanban fedezte fel, ami-ben Hollósnak fontos szerepe volt. 2001-es *Languages within Language* [Nyelvek a nyelvben] című összefoglalójában a forma/tartalom viszonyt a tudattalan/tudatos viszonyához hasonlítja, azaz megkülönbözteti a nyelv két struktúráját. A racionális gondolkodás a nyelv mélystruktúrájában, a tartalomban jelenik meg, a felszíni struktúra pedig a tudattalan tartalmakat képviseli. Kettős kódolás elméletében az emberi nyelvet attól tekinti élőnek, hogy az archaikus gesztusnyelv és a gondolatközlés egyszerre van jelen (Takács, 2008). Korábban így nyilatkozik: „Hollós nyomdokain haladva talál-tam rá ... a beszédmódban egy nyelvnel ősi-bb ’nyelvre’. Ez az archaikus üzenet ráépül a nyelvi jelekre. Amit beszédmódként értékelünk igazából önálló közlés” (Fónagy, 1989a, 25. idézi Takács, 2008, 274). A forma, bár elfedi a tudatos tartalom, mégis felszínre engedi a tudattalan tartalmat (Takács, 2008).

„Pszichoanalitikus metaforákkal élve: a formába való ugrás az ego egyik leggyakoribb védekező mechanizmusa, ami a »testibe való titokzatos ugráshoz« hasonlítható [...] a hisztériában és a pszichoszomatikus betegségeknel.” (Fónagy 2001, 616. idézi Takács, 2008, 274.) A lélekből testbe, testből lélekbe történő „ugrás” lényeges kérdés a mélylélektanban és a nyelvészetben is. A modern nyelvészeti irányzatok is előfordul, hogy nehezen tudják meglépni a távolságot a nyelv, mint biológiai – és mint szellemi teljesítmény között.

Hollós elmélete összeköti a biológiai és pszichikai valóságot, amikor *Ferenczi-t* követve a *pszichikusból az organikus valóságba történő ugrás* inverz mechanizmusával magyarázza a nyelv kialakulását, amely során a kifejező mozgás helyébe a kifejező hang kerülhet. Hollós szerint „röviden és triviálisan fogalmazva a testiség és szellemiség halmazállapot kérdése” (Hollós kiemelési és idézet 2002, 89-90), a két állapot közti „ugrást” a fizikából kölcsönzött, a mélylélektanban elhárító mechanizmusként megjelenő „szublimáció” fogalma találóan jelöli. Hollós elmélete így több szempontból is láncszem, nem csak a pszichoanalízist és a nyelvészetet kapcsolja össze.

„A szó eredetileg indulatok levezetésére szolgálhatott, és számos oly dologhoz fűződhetett, amely hasonló indulatot váltott ki: több értelme volt.” – írja a *Nemzeti génius és pszichoanalízis*ben (Hollós, 1929, 195-200). A fejlődés során ez a többértelműség látszólag eltűnt, valójában sokszor előfordul többirányú gondolatok kifejezésekor.

A hangképzés helye a száj, evolúciós fejlődése az összajból indulhatott, amely egykor a fajfenntartást és az egyedfenntartást is szolgálta. Bár ez a két funkció a filogenezis során szétvált, mégis vannak olyan feltűnő jegyei, amelyek a száj biszexualitására utalnak. A száj, az önfenntartás izmaival rokonságban lehet a fajfenntartás, a szexualitás izmaival, a száj ürege a nőiséget, a nyelv a férfiaságot képviseli (Hollós, 2002, 105.).

Hollós a nyelv fejlődéstörténetét a pszichoszexuális fejlődésemeléttel állítja párhuzamba. Ahogy a szexualitás, és az én fejlődése során is, a pregenitális történések az orális, anális (uretrális) szakaszokon át, jutnak el a genitális érettségig, úgy a nyelv fejlődésében is feltételez egy ezzel párhuzamos ívet, a labiális hangoktól kezdődően, a genitális-lingvális hangok megjelenéséig. Tanulmányából idézve: „...az egyes zónáknak megfelelő hanglejtéseket fogunk észrevenni...a három fő artikulációs hely, a labiális, dentális, és a gutturális, szigorú és intim összefüggésben áll a három genitális zónával.” (Hollós, 2002, 86.).

Az első beszédhangok orális eredetűek és a csecsemő alapvető szükségletéhez, a táplálkozáshoz kapcsolódnak. A csecsemő éhségének, szopási vágyának hallucinatorikus teljesüléseit kísérik, amelyek nem vezetnek valós kielégüléshez, de felkeltik az anya figyelmét. A szopási vágyból tehát létrejön a szopni akarás energikus gesztusa, közben hallhatóvá válik egy hang, a /m/ vagy /p/ valamilyen magánhangzóval kísérve, ami megfelel a biológiaiailag megfelelő

kifejező mozgásoknak, majd az anya ezeket tudattalan tapasztalatával jelként értelmezi, és reagál rájuk. Ettől az interakciótól és jelentéstulajdonítástól, interszubjektivitástól válik lassan nyelvi jellegűvé az ösztönbeszéd. Hollós a különböző hangképzési stádiumokban jellemzően megjelenő beszédhangokra, mint „anyajegyekre” utal. Tehát, például az első, labiális-orális szakasz anyajegyének az /m/, /p/, /b/, /f/, /v/ labiális, illetve dentális képzésű mássalhangzókat tekinti (Hollós, 2002).

Gutturális-anális eredetű beszédhangok a /k/, /h/, /g/ hangok csoportja, a nyögés, nyomás, nyöszörgés, kuncogás, nevetés, zokogás hangjai. Amikor a csecsemő már szilárd táplálékot kap, az ürítés nagyobb erőfeszítéssel jár, amit főként a hasprés biztosít. Ez úgy valósul meg, hogy a gégefő lezáródik, a hangszalagok összecukódnak, a tüdőben megnövekedett belső nyomás pedig két irányba feszít, felfelé, a csukott gégefő irányába, illetve lefelé a végbél záróizmaira. A tüdő megtelik levegővel, majd visszatartja a kilégzést a hangrés lezárásával, hogy a rekeszizmot lenyomhassa. A nyomás elfojtott hangja a hangrés lezárásakor és a hasprés lefelé irányuló nyomásának megindításakor keletkezik (Hollós, 2002).

Mindkét hangcsoport hangjai a legelemibb biológiai szükségletből erednek, de mind a képzés helye szempontjából (orális-anális), mind az ösztönforrás szempontjából (konstruktív-destruktív) ellenpólust képviselnek. Az első jót, igenlőt, anyait, a második pedig rosszat, undorítót jelent naiv értelemben (Hollós, 2002).

Az uretrális szakasszal összefüggésbe hozott denti-alveoláris hangok a /sz/, /s/, /cs/, /dzs/, valamint a /t/, /d/, /n/, keletkezése bonyolultabb, és mintegy átmenetet képeznek labiális-orális és a gutturális-anális hangok között. Az /s/, /sz/ sistergése során, a levegő a nyelv alatt átáramlik, valószínű, hogy a szájban lévő nedvesség jelenlétében válik hallhatóvá. A dentális hangok keletkezésük során puhábbá válva, közelíthetnek az orálisakhoz. A /h/, /f/, /s/ hangok kiejtése a legkönnyebb, a végtelenség, időtlenség, anyagtalanság szimbólumait hordozzák, de ugyanakkor meg is keményedhetnek, a /d/, /t/, hangban, az anális jellegű hangokhoz közelítve (Hollós, 2002).

A genitális-lingvális hangcsoportba az /r/, /l/ mássalhangzók tartoznak. A beszédtanulás fonetikai szempontból az /r/ pergetésének megtanulásával zárul le. 4-6 éves kor közötti időszak normál jelensége az ödipális krízis, amelynek végére többnyire megszűnik a gyerek túlfűtött kötődése az ellenkező nemű szülőhöz, az azonos neműre irányuló ellenszenv feloldódik, és az azonosulás folyamata során kialakul a felettes én. Az erekció genitális élvezete elfojtódik, és felfelé történő eltolódások révén, részben a nyelvre helyeződik át. A felágaskodó nyelv klónusos vagy tónusos görcse a kemény szájpaddlnak támaszkodva hozza létre az /r/ és /l/ hangokat. A gyermekek által legnehezebben elsajátított hang az /r/, amely Hollós szerint az erekciót, a férfi domi-